

ЗНАЧЕННЯ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА У ПРОЕКТУВАННІ ЗМІСТОВОГО СКЛАДНИКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ГІМНАЗІЇ

Трубачева С. Е.,

*кандидат педагогічних наук,
завідувач відділу інновацій та стратегій розвитку освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,*

м. Київ, Україна

Замаскіна П. І.,

*директор гімназії №290,
м. Київ, Україна*

Освітнє середовище навчального закладу розглядається як сукупність чинників, що визначають зміст і технології навчання та розвитку особистості, зокрема організаційно- педагогічні, соціокультурні, економічні, які впливають на освіту, інформаційний базис, тип міжособистісних відносин, способи взаємодії особистості з навколишнім середовищем. Проект освітнього середовища передбачає його структурно-системне представлення, яке відображає взаємозв'язок основних компонентів, зумовлений метою, цілями і завданнями освітнього процесу. У зв'язку з цим особливого значення набуває питання структури освітнього середовища та ролі шкільного підручника у проектуванні його основних складників [7; 8].

Проектування змістового складника освітнього середовища гімназії, його структуризація, формування та відбір здійснюється на основі загальнодидактичних принципів і критеріїв відбору з урахуванням специфіки кожної освітньої галузі й особливостей навчальних предметів. На сучасному етапі розвитку змісту шкільної освіти пріоритетного значення набуває навчальний матеріал, який, по-перше, сприяє формуванню у школярів активної соціальної позиції, готовності постійно навчатися, здатності адаптуватися до умов суспільного життя, готовності брати на себе відповідальність тощо. По-друге, актуальності набуває навчальний матеріал, який забезпечує опанування школярами усного і писемного спілкування, оволодіння кількома мовами, формує в учнів готовність розуміти несхожість людей, поважати їхню мову, релігію, культуру, будувати стосунки з іншими людьми на засадах взаємоповаги, співробітництва та підтримки. По-третє, підвищується роль метазнань у змісті шкільної освіти, акцентується увага на необхідності оволодіння різними способами пізнавальної діяльності. Значна увага також приділяється методам рефлексійного мислення. По-четверте, особливого значення в змісті шкільної освіти набувають уміння здобувати, осмислювати і використовувати різноманітну навчальну інформацію, оволодіння інформаційними технологіями.

Підручник розглядається як центральний і системоутворювальний елемент відкритої інформаційної системи освітнього середовища, що забезпечує освоєння змісту освіти шляхом комплексного поєднання з навчально-методичними комплектами із застосуванням мультимедійних технологій для інваріантної та варіативної складових змісту освіти. Якісний підручник має сприяти реалізації таких важливих напрямів удосконалення процесу навчання, як добір дидактично доцільного та обов'язкового для засвоєння всіма учнями навчального матеріалу, виявлення оптимальних способів його подання, організація навчальної діяльності, розвиток пізнавального інтересу учнів і сприяння формуванню в них універсальних освітніх результатів — навчальних компетентностей. Підручник слугує не лише джерелом інформації для учнів, але і дозволяє спрямувати й організувати шлях пізнання досліджуваних предметів та явищ, забезпечити фундаментальне і вмотивоване розкриття навчального змісту, спонукає учня до самостійності, розвиває потребу до подальшої самоосвіти й використання різноманітних джерел інформації освітнього середовища [1; 3; 4; 5; 6].

Основні параметри, що характеризують підручник: відповідність змісту державному освітньому стандарту; забезпечення компетентісно спрямованого змісту освіти (в основу підручника закладено програмний зміст освіти з орієнтацією на формування та розвиток універсальних знань, загальнонавчальних умінь, розвиток предметних і ключових компетентностей); урахування специфіки предмета, його міжпредметної, метапредметної складових та можливості розширення підручника засобами освітнього середовища.

Підручник має забезпечувати будь-який бажаний рівень вивчення навчального предмета, а не бути розрахованим на середнього учня. Відповідно, спосіб викладення навчального матеріалу, організація навчальних текстів, системи вправ і тестів, довідникову інформацію слід орієнтувати на можливість вибору учнем шляху засвоєння поданого матеріалу на різних рівнях.

Усі знання у підручнику мають розкриватися відповідно до сучасного рівня розвитку науки, техніки та культури в обсягах, які чітко враховують вікові можливості школярів, передбачені навчальною програмою, орієнтовані на практичні результати, формування особистісного досвіду навчальної діяльності та розвиток загальної здатності до навчання.

Зміст підручника має бути діяльнісно орієнтованим і відображати всі компоненти змісту освіти, які спрямовують учнів на навчально-інформаційну, рефлексивну, творчу, комунікативну, емоційно-ціннісну, оцінну діяльність через залучення учнів до активної взаємодії зі структурними елементами навчального середовища [1; 2; 3; 5].

У процесі проектування змістового складника освітнього середовища гімназії акцент має бути зроблений на необхідності оволодіння підлітками такими групами умінь: соціально-організаційні – цілепокладання, планування, структурування, коригування своєї діяльності; предметні – наявність фундаментальних наукових знань і практичних умінь; пошуково-дослідницькі – уміння знаходити інформацію, визначати цінність отриманих знань, використовувати їх в особистих цілях для побудови індивідуальної освітньої траєкторії; комунікативні – уміння, засновані на знанні законів спілкування, психології міжособистісної взаємодії в діяльності, досвід, набутий у процесі навчальної та проектної діяльності; мотиваційно-ціннісні – уміння та прагнення учня усвідомити взаємозв'язок системи цінностей, які мають загальнолюдський, гуманістичний, моральний характер; рефлексивні – уміння робити самоаналіз, вміння ставити цілі, планувати самовдосконалення та саморозвиток з метою формування особистісних якостей; здоров'язберігаючі – наявність знань про здоровий спосіб життя, вміння організовувати свою діяльність щодо вибору освітньої траєкторії відповідно до здоров'язберігаючих принципів.

Реалізації цих аспектів в освітньому середовищі гімназії сприятиме спрямованість підручника на організацію таких видів діяльності підлітків, як: проектна, дослідницька, творча діяльність учня, його участь у діалозі з автором або персонажами підручника, зіставлення різних позицій і підходів, включення оцінювальної позиції стосовно матеріалу, рефлексивне осмислення прочитаного. Результат такої діяльності має передбачати створення учнем відповідної освітньої продукції.

У дев'ятому класі гімназії завершується процес вибору учнями майбутнього профілю навчання, триває формування в них готовності до вибору професії і реалізації шляхів подальшої освіти. І хоча технології профільної орієнтації, спрямовані на надання психолого-педагогічної допомоги учням у прийнятті рішення щодо вибору профілю навчання та створення умов для готовності підлітків до соціального, професійного і культурного самовизначення, загалом реалізуються за рахунок варіативного компонента змісту освіти, шкільний підручник також має значні можливості в цьому аспекті. Так, наприклад, пріоритетами в процесі розроблення підручника для 9 класу є: 1) положення особистісно орієнтованого навчання; 2) систематизація, поглиблення та розширення змісту навчального матеріалу, який має профільну та професійну спрямованість, уникнення стереотипів щодо професійного вибору; 3) індивідуалізація навчально-виховного процесу й підвищення його продуктивності (завдання для нечисленних груп учнів, індивідуальні навчальні проекти, дослідні завдання); 4) забезпечення умов для здійснення учнями професійно спрямованих спроб під час ділових ігор і виконання колективних навчальних проектів.

Література.

1. Засекіна Т. М. Відповідність проекту підручника цілям і завданням освіти. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. К. : Педагогічна думка, 2016. Вип. 16. С. 167–177.

2. Онищук Л. А. Гуманізація освіти як основна детермінанта розвитку особистості.
Український педагогічний журнал. 2017. № 3. С. 102 – 108.
3. Пометун О. І. Реалізація компетентнісного і діяльнісного підходів у сучасному підручнику історії. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 2. С. 146–157.
4. Топузов О. М. Компетентнісні засади сучасного підручникотворення. *Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів : посібник / за заг. ред. О. М. Топузова, Н. Б. Вяткіної*. К. : Педагогічна думка, 2016. С. 26–29.
5. Топузов О. М. Роль і місце підручника в реалізації компетентнісного підходу до навчання.
Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. К. : Педагогічна думка, 2012. Вип. 12. С. 241–247.
6. Трубачева С. Е. Дидактичні особливості компетентнісно зорієнтованого підручника для основної школи. *Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць*. К. : Пед. думка, 2016. Вип. 16. С. 424 – 433.
7. Трубачева С. Е. Шкільний підручник у компетентнісно зорієнтованому освітньому середовищі. *Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць*. К. : Педагогічна думка, 2015. Вип. 15. Ч.2. С. 300–307.
8. Цимбалару А. Д. Педагогічне проектування освітнього простору в школі I ступеня : теорія і практика : монографія. К. : Педагогічна думка, 2013. 692 с.